

Verdriet om André Hazes

Irene Stengs

Voordat iemand haar in 2002 op de vacature attendeerde, had Irene Stengs niet gedacht dat ze ooit aan het Meertens Instituut zou werken. Ze legde op dat moment de laatste hand aan haar antropologisch proefschrift over de grenzeloze verering die er in Thailand nog steeds bestaat voor koning Chulalongkorn de Grote (1853-1910), een koning tijdens wiens regering grote hervormingen in de Thaise samenleving plaatsvonden. Voor dat proefschrift deed Stengs in de jaren negentig uitgebreid onderzoek, onder andere bij het ruitersstandbeeld van de koning in Bangkok, waar in die tijd bijna iedere avond mensen bij elkaar kwamen om geestelijke steun te zoeken, te bidden en offers te brengen: ze boden rozen, rode wijn, en sigaren aan voor de bijna honderd jaar geleden overleden vorst.

Met onderzoek naar de plaats van feesten en rituelen in de Nederlandse samenleving – waarnaar in de vacature gevraagd werd – heeft dat alles op het eerste gezicht weinig te maken. Toch solliciteerde Stengs, want “ik heb vanzelf al iets Meertensiaans in mij. Hoewel ik als antropoloog vooral gewend was onderzoek te doen naar vreemde, naar ‘exotische’ culturen, was ik ook altijd geïntrigeerd door onze eigen samenleving. Ik legde bijvoorbeeld in de jaren tachtig mappen aan met geboortekaartjes die ik van vrienden en bekenden kreeg. Of met discussies over de houding van Nederlanders tegenover junkies – een onderwerp dat

toen veel besproken werd, maar inmiddels helemaal uit het publieke debat lijkt te zijn verdwenen.”

4

Pim Fortuyn

De vacature bracht Stengs al met al in een dilemma. “Ik kreeg een cadeau in de schoot geworpen, waar ik tegelijkertijd veel voor moest opgeven.” Haar uitgebreide kennis van de Thaise samenleving bijvoorbeeld, en de vele jaren die ze had geïnvesteerd om de taal te leren. Toch koos ze voor het cadeau, en werd postdoc bij de onderzoeksgroep Nederlandse Etnologie. “Ik houd ervan toe te treden tot andere werelden.”

De band met Thailand is niet helemaal doorgesneden. Zo doet Stengs onderzoek naar hoe de Thai in Nederland hun identiteit beleven – bijvoorbeeld in de Thaise tempel in het Brabantse Waalwijk. Onlangs is ze, voor het eerst in negen jaar, ook weer terug geweest in Thailand, voor een vakantie en om de plaatsen te bezoeken waar ze in de jaren negentig onderzoek deed. Haar proefschrift, dat door recente verwickelingen rond het Thaise koningshuis nieuwe actualiteitswaarde gekregen heeft, wordt binnenkort door een Amerikaanse uitgever in een handelseditie op de markt gebracht. Het is een gezamenlijke uitgave van een uitgeverij in Singapore en een uitgeverij in Amerika.

Dat haar nieuwe vakgebied toch niet zo ver lag van haar oude, merkte ze al snel: “De dag nadat ik had gehoord dat ik de baan kreeg, werd Pim Fortuyn vermoord. Ik keek naar de televisie en zag dat mensen op een paar belangrijke plekken – het Mediapark in Hilversum, het Plein in Den Haag, voor het huis van Fortuyn in Rotterdam – geïmproviseerde monumentjes maakten. En wat legden ze daar neer: rozen, rode wijn, sigaren en vlaggen. Precies als de Thai bij Chulalongkorn. Mijn nieuwe baan is begonnen, dacht ik.”

Gewelddadige dood

De tijdelijke monumenten die door voorbijgangers werden opgericht voor Pim Fortuyn, en later ook voor Theo van Gogh, maken volgens Stengs onderdeel uit van een bredere trend. Ze doet daarom onder andere ook onderzoek naar ‘bermonumenten’ – de gedenktekens die nabestaanden oprichten op de plaats waar een geliefde bij een verkeersongeluk om het leven is gekomen – en naar

stille tochten naar aanleiding van zinloos geweld. “Er is iets aan het verschuiven in de manier waarop mensen omgaan met zowel het publieke domein als met de gewelddadige dood.”

Inmiddels doet Irene Stengs ook onderzoek naar alledaagse verschijnselen die bij nadere beschouwing minstens even intrigerend zijn als de verering van de oude koning van Thailand. Naar de dance-cultuur bijvoorbeeld, een subcultuur onder Nederlandse jongeren die bijna onzichtbaar is in de media. “De jongeren die ieder weekeinde naar een dance-feest gaan, veroorzaken niet zoveel problemen en daarom wordt er weinig aandacht aan dance besteedt. Toch is het verschijnsel om allerlei redenen interessant. Duizenden jongeren leven iedere week weer een tijdje in een eigen wereld, die aan de ene kant voor hun gevoel is afgescheiden van de werkelijkheid, maar waarnaar ze tegelijkertijd telkens weer terugkeren. Wat betekent dat voor die mensen? Door daar onderzoek naar te doen, open je nieuwe werelden – dat is ook een van de taken van de onderzoeker.

5

De optocht in Osdorp

Nog zo’n nieuwe wereld die voor de meeste mensen volkomen onzichtbaar is: het carnaval in Noord-Holland. In het verleden is er, ook aan het Meertens Instituut, wel onderzoek gedaan naar de geschiedenis van het carnaval, en naar de manier waarop mensen nu dat feest beleven, maar dat onderzoek richtte zich altijd op het zuiden van het land – de traditionele carnavalsvieringen van Oeteldonk tot Mestreech. Stengs bezocht tijdens haar eerste jaar op het instituut ook wel zo’n viering, maar meende dat ze er weinig over te zeggen had.

Via internet ontdekte ze dat er ook een carnavalsoptocht gehouden werd in de Amsterdamse wijk Osdorp. Toen ze die eenmaal een keer bezocht had, was een nieuwe fascinatie geboren: “Er blijkt een heus netwerk van carnavalsverenigingen in Noord-Holland te zijn, waarbinnen mensen vriendschappen onderhouden en soms zelfs met elkaar trouwen. Het is een kleine groep, maar voor die groep is het carnaval wel heel belangrijk. Dat biedt de onderzoeker allerlei kansen om relaties tussen mensen beter te begrijpen.”

Bovendien krijgt de antropoloog volgens Stengs op deze manier de kans om in contact te treden met mensen die normaal gesproken vaak buiten het vizier blijven: de ‘gewone’ mensen, die hun leven zo weinig extreem inrichten dat ze over

het algemeen zowel door de wetenschap als bijvoorbeeld door de journalistiek over het hoofd worden gezien. “Ik volgde bijvoorbeeld een klein Noord-Hollands carnavalsvereniginkje. Zes leden heeft die club maar – vijf mannen en een vrouw. Die laatste is in het dagelijks leven werkster, maar tijdens het carnaval is ze de prinses. Een keer per jaar wordt die vrouw met alle égarde behandeld, en dat is daarmee voor haar een heel belangrijk terugkerend moment in haar leven.”

Recht op een Meertens Instituut

De etnologische blik geeft zo een inkijkje in de alledaagse werkelijkheid om ons heen. In het maatschappelijke debat wordt de etnoloog echter vaak niet gehoord. “Politici en andere mensen willen een duidelijk antwoord op vragen die op dat moment als uitermate belangwekkend worden beschouwd. De resultaten van goed onderzoek zijn vaak niet in één tv-minuut samen te vatten, ze geven vaak niet eens één eenduidig antwoord. Daar houden mensen niet van.”

Toch heeft volgens Stengs “iedere samenleving recht op een Meertens Instituut” – een instituut dat de eigen samenleving permanent zorgvuldig onderzoekt. Het is belangrijk dat er onderzoekers zijn die de veranderingen, de spanningen, de politieke verschuivingen in kaart brengen, zodat niet iedereen zich de hele tijd verbijsterd loopt af te vragen: waarom lopen wij nu weer te hoop? Als voorbeeld noemt ze het huidige debat over integratie en assimilatie: politici vragen hardop waarom de multiculturele samenleving mislukt is. “Een etnoloog kan om te beginnen vraagtekens zetten bij die vraag: is die muticulturele samenleving eigenlijk wel mislukt? Wat bedoel je precies met mislukt?”

Steeds meer bermmonumenten

Het soort onderzoek dat Stengs voorstaat leent zich minder makkelijk voor soundbites. Onder sociale wetenschappers is de laatste decennia het zogeheten ‘kwantitatieve’ onderzoek in trek, waarbij conclusies worden getrokken op basis van statistische analyse van grote hoeveelheden gegevens. Dat soort onderzoek lijkt hardere gegevens op te leveren en kan makkelijker voor de tv-camera of de radio-microfoon worden samengevat. Stengs staat er wantrouwig tegenover, in ieder geval voor de onderwerpen die ze zelf onderzoekt: “Je kunt bijvoorbeeld met cijfers proberen te onderbouwen dat er in Nederland ‘steeds

meer' bermmonumenten bijkomen. Maar in de eerste plaats is het totaal aantal van dat soort monumentjes nog steeds waarschijnlijk zo klein dat het moeilijk is om er statistisch iets over te zeggen, terwijl ze voor de mensen die erbij betrokken zijn toch veel betekenen. En juist die betekenis valt heel moeilijk te vangen in cijfers."

7

Onbekommerd verjaardagspartijtje

Stengs staat daarom 'kwalitatief' onderzoek voor, dat gebaseerd is op intensief contact met een paar mensen. De onderzoeker besteedt aan die enkelingen veel tijd om zo diepgravender in te kunnen gaan op de vraag waarom mensen doen wat ze doen. Het statistische onderzoek is in zo'n kijk op de wetenschap op zijn best een voorstadium: "een kwantitatieve socioloog stelt bijvoorbeeld vast dat twintig procent van de Nederlandse mannen heeft gehuild bij de dood van André Hazes. De kwalitatieve antropoloog gaat dan aan de slag om te onderzoeken waarom die mannen hun tranen de vrije loop lieten en kijkt dan niet alleen naar het verdriet om André alleen maar plaatst deze ook in een bredere, vergelijkende context."

Het doen van kwalitatief onderzoek vereist een bijzondere levenshouding, en Stengs geeft toe dat het soms vermoeiend is. "Je kunt niet onbekommerd naar een verjaardagspartijtje gaan. Onwillekeurig let je er toch op wie er zitten en in welke opstelling, wat voor cadeautjes er worden gegeven en of er ook gezongen wordt." Dat is trouwens ook weleens prettig: "Als je je in verlegenheid gebracht voelt, kun je altijd een iets meer gedistantieerde houding aannemen. Je hoeft je nooit te vervelen als je het dagelijks leven onderzoekt."

Het Meertens Instituut is een instituut voor onderzoek en documentatie van de Nederlandse taal en cultuur van de Koninklijke Nederlandse Academie voor Wetenschappen (KNAW). Centraal staan de verschijnselen die het alledaagse leven in onze samenleving vormgeven.

Het Meertens Instituut is ontstaan in 1930. Op het gebied van de Nederlandse taal bestudeert het Instituut geografische, sociale en diachrone variatie, een specifiek terrein dat binnen de taalkunde wordt aangeduid met Variatielinguïstiek. Het onderzoek naar de culturele factoren die bepalend zijn voor groepsvormende processen ligt op het terrein van de Nederlandse Etnologie.

Kenmerkend voor het Meertens Instituut is de multidisciplinaire samenstelling van de onderzoeksgroep, waarin onder meer disciplines als taalkunde, sociolinguïstiek, neerlandistiek, geschiedwetenschap, antropologie, sociologie, muziekwetenschap en cultuurwetenschappen zijn vertegenwoordigd. Op deze vakgebieden heeft het instituut decennialang materiaal verzameld, geconserveerd, gedocumenteerd, inhoudelijk ontsloten en onderzocht. Met omvangrijke collecties en documentatiesystemen kan het worden beschouwd als een centrum van kennis op het gebied van taalvariatie en volkscultuur. Ook grootschalige databanken ondersteunen het onderzoek.

Het Meertens Instituut heeft in eerste instantie een wetenschappelijke doelstelling op het gebied van volkscultuur en taalvariatie. Het werkt daartoe ook samen met andere kennisinstellingen, zoals universiteiten en musea, en participeert in diverse internationale samenwerkingsverbanden. Door samenwerking met instellingen zoals musea en media kan het instituut een bijdrage leveren aan publieksvoorlichting op dit gebied. Met uit onderzoek verkregen inzichten hoopt het Meertens Instituut behalve het wetenschappelijke debat ook het maatschappelijke en het politieke debat te kunnen ondersteunen.

De resultaten van het onderzoek worden gepubliceerd in publicaties en boeken en worden bekend gemaakt in lezingen op congressen en symposia. Uitgebreide informatie over het Meertens Instituut vindt u op de website: www.meertens.knaw.nl